

УДК 37.035.6

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Філімонова Т.В., аспірант
кафедри дошкільної педагогіки

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті розглянуто національно-патріотичне виховання особистості як педагогічну проблему. Розкрито сутність поняття «національно-патріотичне виховання». Проаналізовано нормативно-правову й теоретичну бази національно-патріотичного виховання підрастаючого покоління.

Ключові слова: *патріотизм, патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання дітей і молоді.*

В статье рассмотрено национально-патриотическое воспитание личности как педагогическая проблема. Раскрыта сущность понятия «национально-патриотическое воспитание». Проанализировано нормативно-правовую и теоретическую базы национально-патриотического воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: *патриотизм, патриотическое воспитание, национально-патриотическое воспитание, национально-патриотическое воспитания детей и молодежи.*

Filimonova T.V. NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF THE PERSONALITY AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

The article describes the national-patriotic education of the personality as a pedagogical problem. The essence of the concept of “national-patriotic education”. Analyzed legal and theoretical basis of the national-patriotic education of the younger generation.

Key words: *patriotism, patriotic education, national-patriotic education, national-patriotic education of children and youth.*

Постановка проблеми. Проблема національно-патріотичного виховання особистості не є новою в сучасній педагогіці. Проте особливої актуальності вона набуває в умовах нестабільності суспільного життя, після Революції гідності, окупації Російською Федерацією Криму, збройних протистоянь у східних регіонах України.

Тому, на думку І. Беха та К. Чорної, патріотизм українців покликаний захистити національні інтереси своєї держави, відновити її територіальну цілісність, дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіт національної самосвідомості, ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини. Патріотизм сприяє розвитку суспільства, яке функціонує на засадах гуманізму, свободи, законності, соціальної справедливості, гарантує умови для зростання добробуту народу. Любов до Батьківщини стимулює становлення суспільства, яке є єдиним дієвим механізмом розбудови не олігархічної, а народної демократії, правової України, виступає, з одного боку, джерелом опозиції державній владі, а з іншого – взаємодоповнює її, реалізуючи свої розвивальну й контролюючу функції [3, с. 3].

Ступінь розробленості проблеми. Філософське осмислення проблеми патріотизму має давню історію й починається з праць Сократа, Конфуція, Платона, Аристотеля, Цицерона. Античні філософи вважали патріотизм найважливішим моральним обов'язком членів суспільства. Моральна категорія боргу перед Вітчизною означала для них не тільки її військовий захист, а й активну участь в управлінні державою.

Із часом ця проблема набуває нового змісту в дослідженнях Я.А. Коменського, Н. Макіавеллі, Г. Фіхте, Ф. Бекона, З. Баумана, М. Монтеня та ін.

Філософи-просвітелі (Д. Дідро, К. Гельвецій, П. Гольбах) порушують проблему зв'язку патріотизму й політики, підкреслюючи залежність патріотичних почуттів і патріотичної діяльності людей від держави та її законів. Найвідоміший представник німецької класичної філософії Г.Ф. Гегель розумів під патріотизмом почуття, що виявляється в критичних для держави ситуаціях, коли виявляються героїчні складові народного характеру.

Питання патріотичного виховання хвилювало літописців, державних і громадських діячів, письменників: Нестора Літописця, Ярослава Мудрого, Іларіона, Володимира Мономаха, П. Орлика, Ф. Прокоповича, Г. Сковороду, Т. Шевченка, П. Куліша,

Д. Чижевського, Лесю Українку, І. Франка, М. Грушевського, В. Винниченка, С. Рудницького. Багатогранні аспекти патріотичного виховання особистості відображено в працях педагогів: Х. Алчевської, Г. Ващенко, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського, Я. Чепіги, які велику увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості, поваги до історичного минулого. А. Макаренко, В. Сухомлинський радили прищеплювати молоді високі почуття вірності й відданості Батьківщині, пошани до її трудівників. Психологічні засади патріотичного виховання досліджували П. Блонський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, О. Петровський, І. Синиця, П. Якобсон. У сучасній педагогічній науці окремі аспекти патріотичного виховання розробляють О. Бандура, Н. Волошина, А. Капська, В. Неділько, Є. Пасічник, Б. Степанишин.

Мета статті – розкрити національно-патріотичне виховання особистості як педагогічну проблему.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законі України «Про освіту», програмах «Базовий компонент дошкільної освіти» й «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» та інших державних нормативно-правових документах як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника.

Відповідно до Закону України «Про освіту», у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») зазначається, що оновлення змісту є визначальною ланкою її реформування в нашій державі й приведення у відповідність до сучасних потреб особи та суспільства. У програмі утверджується необхідність «оптимального поєднання гуманітарної і природничо-математичної складових освіти, теоретичних і практичних компонентів, класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями» [7, с. 2].

Щоб виховати справжніх синів і дочок свого народу, палких патріотів держави, які були б віддані волелюбним заповітам дідів і прадідів і брали активну участь у розбудові незалежної України, потрібно цілеспрямова-

но, систематично й послідовно формувати в учнів історичну пам'ять та історичну свідомість. Зміст цих провідних наукових понять є тією підвалиною, на якій можна успішно виховувати глибоку й багатогранну особистість, громадянина України. Кожна дитина має одержати достатній обсяг знань із гуманітарної освіти, яка забезпечить пізнання «закономірностей історичного розвитку, широке вивчення україно-, народознавства, етнічної історії та етногенези українців, інших народів України» [7, с. 2].

Отже, державна політика в галузі освіти спрямована на виховання свідомого громадянина, патріота. Серед розпоряджень Уряду в цьому напрямі є такі: «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641); «Про національно-патріотичне виховання в системі освіти» (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2015 № 768); «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (Указ Президента України від 12.06.2015 № 334/2015); «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» (Указ Президента України від 13.10.2015 № 580/2015); «Про День Гідності та Свободи» (Указ Президента України від 13.11.2014 № 872); «Про День Соборності України» (Указ Президента України від 13.11.2014 № 871); «Про День захисника України» (Указ Президента України від 14.10.2014 № 806).

Грунтовними документами із проблеми дослідження є Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді й Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді чітко визначено актуальність, сутність, мету й завдання, принципи патріотичного виховання, шляхи реалізації, етапи впровадження та очікувані результати. Також детально додаються Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді й методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Підготовлені Заходи спрямовано на розкриття мети, положень і завдань «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», прийнятої на засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України

26.03.2015. Ця концепція спирається на традиції української державності, національно-визвольної боротьби українського народу, громадянську свідомість, здатність критично й незалежно мислити, бути активним у відстоюванні своєї позиції та готовим до захисту незалежності й територіальної цілісності української держави.

Цим нормативним документом визначено систему заходів щодо реалізації національно-патріотичного виховання дітей і молоді, зокрема такі ключові: проведення в освітніх закладах спеціальних уроків, конкурсів, фестивалів з відзначення Дня української писемності та мови; на «День знань» провести лекції, бесіди, виховні заходи з метою утвердження у свідомості молоді переконань про єдність і соборність України (Сходу й Заходу); започаткувати Всеукраїнський місячник у межах проведення міжнародного місячника шкільної бібліотеки «Виховуємо громадянина – патріота України»; увести до системи дошкільного виховання (державних і недержавних установ) розвивальні технології та заняття з формування в дитини моральних уподобань і здійснення вчинків, пов'язаних із патріотичною позицією; у початковій школі практикувати проведення виховних годин у формі зустрічей із волонтерами, учасниками АТО; постановок українських народних і сучасних казок; майстер-класів за участю дітей і батьків з виготовлення сувенірів для бійців Української армії; упровадити виховні проекти: «Рідний край, де ми живемо, Україною зовемо» (літературно-музичні композиції за творами українських дитячих письменників і композиторів), «Я і моя родина – казковий дивосвіт» (літературно-музичні композиції за творами українських дитячих письменників і композиторів), «Моя маленька батьківщина» (презентація виставки творчих робіт дітей і батьків за творами українських дитячих письменників); проводити конкурси малюнків, оберегів, організувати написання листів бійцям АТО; прищеплювати любов до української мови через спеціально організовані уроки: «Свято рідної мови», «Мужай, прекрасна наша мова», «Шевченківське слово»; використовувати на заняттях фізичної культури українські народні ігри, зокрема «Високий дуб», «Чаклун», «Хлібчик» тощо; проводити цикл бесід, спрямованих на розкриття традицій української культури, ознайомлення дітей із фольклором (традиції, ігри тощо); проводити конкурси дитячої зображувальної творчості «Слава українським військовим», «У світі немає кращої країни, ніж Україна», «Планета дружби»; провести Всеукраїнський фестиваль «Українська паляниця»,

багато інших; запровадити у вищих факультативний курс «Народна психологія», спрямований на вивчення звичаїв українського народу [8, с. 8–11].

Затверджена Указом Президента України Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки чітко визначає актуальність, сутність, стан проблеми національно-патріотичного виховання дітей і молоді, мету й основні напрями досягнення мети Стратегії, цільові групи, сфери і стандарти у сфері національно-патріотичного виховання, шляхи та механізми реалізації Стратегії, підвищення кваліфікації й професійної компетентності фахівців у сфері національно-патріотичного виховання, удосконалення нормативно-правової бази з національно-патріотичного виховання дітей і молоді та реалізацію, моніторинг за впровадженням Стратегії.

У нашому дослідженні одним із ключових є поняття «національно-патріотичне виховання».

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді «національно-патріотичне виховання» визначається як «комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації» [9, с. 4].

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста й демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства й держави [9, с. 9–10].

Слово «патріотизм» прийшло з грецької *πατρις*, що означає «земля батька, предка». Патріотизм передбачає гордість за матеріальні й духовні досягнення свого народу, своєї Батьківщини, бажання збереження її характерних особливостей, її культурного

надбання та необхідність захищати інтереси своєї громади, народу загалом. Історичне джерело патріотизму – це формування прив'язаності до віри в Бога в традиціях своїх предків, землі свого народження, рідної мови, народних традицій і культури.

Уперше воно з'явилося в період Великої Французької революції (1789–1793р.). Патріотами називали себе борці за народ, захисники республіки.

У Філософському словнику патріотичне виховання розглядається як виховання, змістом якого є любов до Вітчизни, відданість, гордість за її минуле й сучасне, прагнення захищати інтереси Батьківщини. Це визначення актуалізує роль патріотичного виховання, оскільки саме через активну діяльність людини на користь суспільства виявляються її справжні почуття [13, с. 205].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подано таке визначення: «Патріотизм – любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви і подвиги» [5, с. 546].

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді зазначається, що мета патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань: утвердження в свідомості й почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя; усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; сприяння набуттю дітьми й молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми і способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися із соціальними інститутами, органами влади, спроможність дотримуватись законів і захищати права людини, готовність узяти на себе відповідальність, здатність розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій; утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи; формування мовленнєвої культури; спонування зростаючої особистості до активної протидії українофобству, амораль-

ності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [9, с. 4].

Патріотичне виховання спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, урахування вікових та індивідуальних особливостей. Водночас патріотичне виховання має власні принципи, що відображають його специфіку, а саме: принцип національної спрямованості; принцип самоактивності й саморегуляції; принцип полікультурності; принцип соціальної відповідності; принцип історичної й соціальної пам'яті; принцип міжпоколінної наступності [9, с. 6].

Отже, проблема національно-патріотичного виховання розглядається як розвиток суспільства загалом, так і формування конкретної особистості.

Аналіз досліджень цієї проблеми дає підстави стверджувати про наявність не лише нормативно-правової, а й теоретичної бази національно-патріотичного виховання підростаючого покоління.

У більшості педагогічних досліджень радянської доби питання, пов'язані з патріотичним вихованням, висвітлювались односторонньо й були позбавлені демократичної основи (Н. Крупська, А. Луначарський, М. Йорданський). Патріотичне виховання розглядалося в контексті розроблення ідей виховання людини комуністичного суспільства. Водночас радянська школа загалом успішно здійснювала такий важливий напрям виховної роботи, як патріотичне виховання особистості. Загальноосвітня середня й вища школа працювали над вихованням любові до Батьківщини, високої ідейності та громадянства, хоча й ішлося, звичайно, про соціалістичну Батьківщину й комуністичні ідеали (П. Блонський, С. Шацький, І. Соколянський, А. Макаренко та інші). Окремі педагоги (А. Волошин, Г. Гринько, Я. Ряппо, А. Синявський, М. Скрипник, О. Шумський) як визнані майстри педагогічної праці й справжні патріоти України досягли значних успіхів у розробленні теоретичних основ і набутті практичного досвіду патріотичного виховання молоді. Результатом їхньої діяльності став унікальний документ – Кодекс законів про освіту Української РСР.

М. Грушевський у своїй книжці «На порозі нової України» пише про політичний ідеал розбудови української незалежної держави (яким, до речі, керувався у своїй діяльності). Чільне місце в цьому ідеалові посідає образ громадянина України, його громадянських добродійностей [6, с. 148–149].

Особливе значення в дослідженні питань патріотичного виховання радянського

періоду мають роботи В. Сухомлинського, який уважав, що школа повинна виховувати в молоді прагнення до беззавітного служіння Батьківщині, до активної трудової й суспільної діяльності. У своїх роботах В. Сухомлинський також указував на те, що любов до Вітчизни стає силою духу тільки тоді, коли у свідомості людини відображено образи, пов'язані з рідним краєм, мовою, коли з'являється відчуття гордості від того, що все це – твоя Батьківщина [12, с. 102].

А. Макаренко визначив, що патріотизму не вчать, його виховують. Він розглядав процес виховання громадянина як один із найважливіших і найскладніших. «Виховати громадянина – значило виховати патріота, сформувати в нього такі якості, які б свідчили про належність цієї молоді особи до великої держави...» [10].

Значну роль у розробці й реалізації концепції національного виховання відіграв І. Огієнко. У роботах «Українська культура» та «Наука про рідномовні обов'язки» він підкреслював, що система освіти має бути національною за характером і реалізовуватись на національних засадах. Обґрунтовуючи засоби національно-патріотичного виховання, І. Огієнко особливо наголошував на вивченні української мови: «... Поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане національності: вона розпорошиться поміж дужчим народом...» [11, с. 126].

Досліджуючи питання основ національного виховання, В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук указують, що однією з найважливіших якостей особистості є патріотизм, під яким вони розуміють комплексну якість людини, що має конкретно-історичний, суспільно-політичний, національний характер. Без національних ознак патріотизм перетворюється в абстрактно-бюрократичний, чиновницький. Національний патріотизм починає зароджуватися в любові до матері й батька, рідної мови, культури. У монографії І. Кравцова зазначено: «Патріотизм – це любов до своєї Вітчизни; до рідних місць («землі батьків»), до рідної мови, до культури і традицій, до продуктів праці свого народу, до прогресивного суспільного і державного устрою. Патріотизм – це відданість своїй Батьківщині, готовність захищати її незалежність». І. Харламов розглядає патріотизм як взаємопов'язану сукупність етичних відчуттів і рис поведінки, що включає любов до Батьківщини, активну працю на благо Батьківщини, проходження та збільшення трудових традицій народу, дбайливе ставлення до історичних пам'яток і звичаїв рідної країни, любов до рідних місць, прагнення до зміцнення честі й гід-

ності Батьківщини, готовність і вміння захищати її, військову хоробрість, мужність і самовідданість, братерство й дружбу народів, нетерпимість до расової та національної неприязні, пошану звичаїв і культури інших країн і народів, прагнення до співпраці з ними.

Сучасні українські корифеї педагогічної думки (А. Алексюк, Г. Балл, І. Бех, О. Киричук, В. Кузь, О. Сухомлинська та ін.), збагачуючи теорію і практику патріотичного виховання в контексті новітніх виховних підходів, це поняття інтерпретують по-різному. Зокрема, А. Алексюк розглядає цю категорію як дієве ставлення особистості до формування власного духовного багатства, добропорядності, свідомого громадянина [1, с. 374].

Висновки. Аналіз наведених та інших інтерпретацій дає змогу дійти висновку, що патріотичне виховання має дієву основу. Але, на жаль, доводиться констатувати, що в сучасній фундаментальній педагогічній науці немає однозначного трактування означеної категорії, чим і пояснюється відсутність її чіткого формулювання в державних освітніх документах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А.М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Бех І. Виховання особистості: Сходження до духовності / І. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
3. Бех І.Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – К., 2014. – 29 с.
4. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–150.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
6. Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії / М. Грушевський. – К., 1992. – С. 148–149.
7. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) // Освіта. – 1993. – № 44–46. – 62 с.
8. Заходи щодо реалізації концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді : Додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641.
9. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : Додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641.
10. Макаренко А.С. О воспитании / А.С. Макаренко. – М. : Политиздат, 1988. – 256 с.
11. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 139 с.
12. Сухомлинський В. Народження громадянина / В. Сухомлинський // Сухомлинський В. Вибрані твори : у 5 т. / В. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 3. – 1976.
13. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1986. – С. 358.